

ПРАВО НА СІМ'Ю ТА ВИКОНАННЯ ВІЙСЬКОВОГО ОBOB'ЯЗКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Калько Анна Іванівна

*студентка юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Досить кропітким є поняття «сім'ї» в мирні часи, а у часи війни визначається особливість та важливість саме у правовій сфері. Особи, які виконують військовий обов'язок із захисту територіальної цілісності та незалежності держави потребують не лише соціального забезпечення, а й можливість реалізації та забезпечення приватних прав, зокрема права на сім'ю. Реалізація даного права тягне за собою і нормативного визначення, хто є «членом сім'ї», оскільки реалізуючи згаданий вище обов'язок, особа перебуває у критичних ситуаціях, де може втратити здоров'я та життя.

Низкою національних та міжнародних нормативно-правових актів передбачено дане право. Зокрема, Цивільний кодекс України¹ передбачає право на сім'ю, та визначає, що фізична особа має його незалежно від віку та стану здоров'я. Невід'ємним елементом створення сім'ї є укладення шлюбу, головною властивістю якого є добровільність (ст. 24 Сімейний кодекс України (далі – СК України)), та реальність, оскільки фіктивний шлюб може бути визнаний недійсним рішенням суду (ст. 40 СК України)².

Сімейні права, як зазначає Процькова Н. О., вважають природними правами, з чим ми погоджуємося. Дані права не є вичерпними, і реалізуються в різноманітних динамічних відносинах майнового та немайнового характеру, стосунках, явищах, подіях. Це природне право людини, що закріплене в Загальній декларації прав людини – сім'я є природним і основним осередком суспільства і має право на захист з боку суспільства та держави, Міжнародному пакті про соціальні, економічні і культурні права (ст. 10), Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ст. 8), Конвенції про права дитини (ст. 16) тощо³.

Європейський суд з прав людини більш широко розуміє терміни «сім'я» та «сімейне життя»: передбачено стосунки батьків та дітей, в тому числі народжених поза шлюбом, позаяк з моменту народження між дитиною і батьками виникають відносини, які складають «сімейне життя» (*Berrehab v. the Netherlands* (1988), *Kroon v. the Netherlands* (1994), *Ahmut v. the*

¹ Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення – 10.03.2024)

² Сімейний кодекс України: Закон України від 10.02.2002 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення – 10.03.2024)

³ Процькова Н. О. Право на сім'ю в умовах воєнного стану. Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів. Вінниця, 2023. С. 436-439.

Netherlands (1996), Elsholz v. Germany (2000). Так само сімейними визнаються взаємини між дитиною та близькими родичами (наприклад, бабусями і дідусями), оскільки останні можуть відігравати суттєву роль у сімейному житті (Bronda v. Italy(1998), Marckxv. Belgium (1979). На підставі сформованих тісних особистих зв'язків між донькою та не біологічним батьком, ЄСПЛ визнавав, що їхні відносини становлять сімейне життя у розумінні пункту 1 статті 8 Конвенції 3.

Низка науковців у правовій сфері визначають елементи права на створення сім'ї. Так, наприклад, виділяють такі: право на проживання у сім'ї; право на повагу до свого сімейного життя; право на захист своєї сім'ї;⁴ право на проживання в сім'ї своїх батьків; право на вихід з неї; право на заснування своєї сім'ї; право на недоторканність сімейного життя. Важливим аспектом є те, що особа не може бути проти її волі розлучена із сім'єю, крім випадків, встановлених законом⁵.

Зокрема, під час воєнного стану зазначене право може бути обмежено, наприклад, у випадку евакуації за кордон. Так, на період дії воєнного стану заборонено виїзд за межі України громадянам України чоловічої статі віком від 18 до 60 років⁶.

Елементи права на сім'ю в сучасних умовах ми можемо подивитися через призму ВПО, які володіють всіма загальними правомочностями цього права (визначеними вище), і водночас відповідно до ст. 9 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» мають також: вже загадане право на єдність, право на сприяння органами державної виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та суб'єктами приватного права у пошуку та возз'єднанні членів сімей, які втратили зв'язок внаслідок внутрішнього переміщення; право на інформацію про долю та місцезнаходження зниклих членів сім'ї та близьких родичів.⁷

Поняття «член сім'ї» в часи війни відіграє дуже важливу роль у разі поранення, смерті, отримання інвалідності внаслідок виконання військового обов'язку для військослужбовця і його родини. Та національні нормативно-правові акти, спрямовані на соціальну допомогу військовослужбовцям та їх родинам, визначають категорії та членів сім'ї, які можуть її отримати. Так, наприклад, згідно із ч. 3 ст. 1 Закону України «Про одноразову грошову допомогу за шкоду життю та здоров'ю, завдану працівникам об'єктів

⁴ Менджул М. В. Поняття та зміст права на сім'ю. Закарпатські правові читання. Матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції (19-21 квітня 208 р., м. Ужгород) / Ужгородський національний університет; За заг. ред. В.І. Смоланки, О.Я. Рогача, Я.В. Лазура. Ужгород: РІК-У, 2018. Т.1. с. 254-257.

⁵ Процькова Н. О. Право на сім'ю в умовах воєнного стану. Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів. Вінниця, 2023. С.436-439.

⁶ Риженко Н. Немайнові права в період воєнного стану: євроінтеграційний контекст. *Zovnishnja torgivlja: ekonomika, finansy, pravo*. 2022. No 5. S. 40-51. Serija. *Jurydychni nauky*. URL: [https://doi.org/10.31617/3.2022\(124\)04](https://doi.org/10.31617/3.2022(124)04) (дата звернення – 13.03.2024)

⁷ Менджул М. В. Окремі проблеми здійснення права на сім'ю внутрішньо переміщеними особами. Здійснення та захист прав внутрішньо переміщених осіб: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (20 квітня 2018 р., м. Ужгород) / Ужгородський національний університет; за заг. ред. О.Я. Рогача, Я.В. Лазура, М.В. Менджул. Ужгород, 2018. С. 117-120.

критичної інфраструктури, державним службовцям, посадовим особам місцевого самоврядування внаслідок військової агресії Російської Федерації проти України» до членів сімей загиблих (померлих) осіб, зазначених у ч. 1 цієї статті, належать: 1) батьки, якщо вони до досягнення загиблим (померлим) повноліття не були позбавлені стосовно нього батьківських прав; 2) один із подружжя, який не одружився вдруге; 3) малолітні та/або неповнолітні діти; 4) повнолітні діти, які навчаються за денною або дуальною формою здобуття освіти у закладах загальної середньої освіти, а також у закладах професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти (у тому числі у період між завершенням навчання в одному із зазначених закладів та вступом до іншого закладу або у період між завершенням навчання за одним освітньо-кваліфікаційним рівнем та продовженням навчання за іншим, за умови що такий період не перевищує чотирьох місяців), до закінчення цих закладів освіти, але не довше ніж до досягнення ними 23 років; 5) повнолітні діти, які не мають (і не мали) своїх сімей; 6) повнолітні діти, які мають свої сім'ї, але стали особами з інвалідністю до досягнення повноліття; 7) утриманці загиблого (померлого), яким у зв'язку з цим виплачується пенсія.

У ч. 2 ст. 38 Закону України «Про розвідку» застосовано інший підхід до встановлення членів сім'ї та батьків співробітника кадрового складу, загиблого (померлого) у зв'язку з виконанням ним посадових (службових) обов'язків, – вони визначаються відповідно до положень СК України.⁸

Практична реалізація комфортних умов для створення сім'ї, зокрема надання житла або грошова компенсація передбачена Постановою Кабінету Міністрів України «Питання забезпечення житлом деяких категорій осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України, а також членів їх сімей» від 19.10.2016 року. Ми вважаємо, що в контексті сучасної війни Постанова потребує доопрацювання, оскільки існують юридичні факти та події, які перешкоджають реалізації даного права не для військовослужбовців, а для їх сімей, які втратили члена сім'ї, або він перебуває в полоні. Наприклад, є родини ВПО, які мали отримати таку допомогу на території, яка на даний момент є окупованою; родини ВПО, які мали отримати таку допомогу на території, яка на даний момент є окупованою, та член сім'ї, який претендує на таку допомогу, але перебуває в полоні; родини, чий рідні військовослужбовці потрапили в полон, та не можуть хоча б стати в чергу на отримання такої компенсації чи житла⁹.

⁸ Бичкова С. С. Зміст поняття «член сім'ї»: у контексті захисту прав та інтересів в умовах воєнного стану. Актуальні проблеми здійснення та захисту сімейних прав та інтересів: виклики війни: збірник тез всеукраїнського круглого столу «Актуальні проблеми здійснення та захисту сімейних прав та інтересів: виклики війни» (м. Хмельницький, 25 листопада 2023 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2024. С. 11-14.

⁹ Питання забезпечення житлом деяких категорій осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України, а також членів їх сімей: постанова Кабінету Міністрів від 19.10.2016 року №719. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/719-2016-%D0%BF#Text> (дата звернення – 15.03.2024)

Слушно відзначав Явор О.А., що в судах України розглядається досить широка категорія справ зі встановлення юридично значущих фактів, пов'язаних із проведенням антитерористичної операції на Сході України. Так, зокрема, до цієї категорії справ слід віднести справи про встановлення факту перебування у фактичних шлюбних відносинах з особою, яка загинула під час проведення антитерористичної операції, встановлення факту батьківства такої особи щодо дитини, народженої після мобілізації такої особи та/ або після її загибелі під час виконання обов'язків військової служби під час антитерористичної операції в районі виконання бойових завдань тощо¹⁰.

Підсумовуючи викладене, право на сім'ю буде актуальним у всі часи, оскільки це право є природним та невід'ємним, його забезпечують національні та міжнародні нормативно-правові акти. Російсько-українська війна створила умови, де є необхідними нові умови для реалізації такого права, соціальні забезпечення для військовослужбовців та їх сімей, членів родини, а також гірким досвідом підтвердила важливість та цінність невід'ємних елементів права на сім'ю: повагу та захист, недоторканність, неможливість роз'єднання родини.

¹⁰ Явор О.А. Актуальні питання правового забезпечення сімейних прав внутрішньо переміщених осіб: Механізм забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб: національний та міжнародний аспекти / за заг. ред.: О.Я. Рогача, М.В. Савчина, М.В. Менджул. Ужгород: РІК-У, 2017. С. 261-272.